

A MAGYAR történeti ismereteknek egyedüli forrásai hosszú időn át Bonfini és Istvánffy Miklós művei voltak. Hét-nyolc nemzedék merítette egész történeti tudását a két nagy humanista munkáiból, míg végre a XVIII. század tudományos törekvései új feldolgozásra adtak ösztönzést s ez idő óta minden emberöltő meghozta a magyar történet újabb és újabb összefoglaló feldolgozását. A XVIII. század elején Timon Sámuel, félszázaddal később Pray és Katona, a XIX. század küszöbén Engel és Fessler, Budai és Virág, a század derekán Szalay László és Horváth Mihály foglalták koruk szellemi színvonalának és tudományos törekvéseinek megfelelő egységbe egy-egy történettudós-nemzedék kutató munkájának részleteredményeit. Majd a millennáris években Szilágyi Sándor vezetése alatt egész tudósgárda szövetkezett multunk történetének új feldolgozására s az egyes korszakok minden részletre kiterjedő monográfiáit sorozatba szedve, adták a magyar nemzet tizkötetes történetét az érdeklődő nagyközönség kezébe. Szalay József, Marczali Henrik és Acsády Ignác pedig kisebb keretben, de egységesebb felfogással dolgozták ki a magyar történetet. Mindezek a művek nagy haladást és eredményt jelentettek a maguk korában; új anyaggal és új szempontokkal gazdagították a tudást. Ma mégis mind elavultak s még Szalay László hatalmas szintézise is csak egy elmúlt korszak történeteszemléletének, tudományos és irodalmi törekvéseinek monumentális emlékeként tud érdeklődést kelteni.

A millenniumi évek történetírói multunk sok fontos kérdését tisztázták s a részletproblémák egész sorozatának állandó érvényű megoldását adták, de saját koruk gondolatvilágának, érdeklődési körének és törekvéseinek szemszögéből nézték és dolgozták fel a magyar történetet. Olvasásuk ma oly hatást kelt, mintha a francia forradalmat és a nyomában kelt viharokat átélte nemzedék a forradalom előtt írt könyvekből tanulmányozta volna a mult történetét, könyvekből, melyeknek

felfogása és érdeklődési köre idegen volt tőle. A most letelt emberöltő események és szellemi tartalom tekintetében talán a leggazdagabb mindazok közt, melyek a napoleoni korszak óta lefolytak. Új eszmék, új törekvések, új problémák vetődtek felszínre, új irányokba terelték az emberiség napi érdeklődését s vele a történettudományt is.

A mi nemzedékünk annyi mindenen ment keresztül, hogy a mult iránti érdeklődését a bár csak harminc év előtti, mégis régenmult korszak történetírói már ki nem elégíthetik.

A mult század utolsó évtizedeinek túlnyomóan politikai és közjogtörténeti érdeklődése helyett ma társadalmi, gazdasági és szellemtörténeti problémák felé irányul mindenek figyelme s a politikai és alkotmányjogi kérdéseket is más vonatkozásokban látjuk, mint elődeink. Egész problémakörök vannak, melyek a régi történeti művekben nincsenek, de nem is lehetnek tárgyalva. Másokat — mai nemzeti és társadalmi életünk legégetőbb kérdéseit — csak mellékesen érintenek.

A millennáris Magyarországot — hogy csak egy-egy kérdést említsünk — alig érdekelte az ország lakosságának nemzetiségi összetétele, történetírói a húszmillió magyar romantikus elméletén nevelkedve, kevés érzékkel bírtak a nemzetiségi kérdés értékeléséhez. Ma, a nemzetiségi elv ürügye alatt végrehajtott országcsonkítás korában nincs égetőbb problémánk, mint a magyar fajnak a többi nemzetiséggel való együttélése a magyar állam keretében. Trianon nyomorában megédzett szemünkkel ma semmit sem keresünk annyira, mint a nemzetiségi kérdés történeti előzményeit. Hiszen a magyar nép politikai és kulturális szupremáciájának mértékét sem tudjuk azon viszonylatok ismerete nélkül megállapítani, melyekben a hazai nemzetiségek — tótok, németek, oláhok, szerbek, horvátok, rutének — voltak a magyarsággal szemben. Itt van továbbá a magyar etnosz kialakulásának a hún-rokonság problémájával kapcsolatos nagy kérdése, mely kezdődik a két alapfajta, a finnugor és török nép összeolvadásával, folytatódik különböző törökfajta népek egészben való beolvadásával és egyéb nemzetiségek egyedeivel való keveredéssel, mely folyamat ma is tart az ország területén. A magyar történeti fejlődésre nem volt közömbös, hogy bizonyos időkben, bizonyos társadalmi osztályok keretében a magyarság délszlávval, némettel, vagy kúnnal keveredett-e nagyobb mértékben? Ily probléma még a

magyarság elhelyezkedése a mindenkori nemzetközi viszonylatokban, aminek tárgyilagos értékelésére Ausztriával való politikai összeköttetésünk korában alig lehettünk képesek. Ilyen a középkori társadalmi mozgalmak és forradalmi jelenségek kérdése, amit a jelenkor társadalmi és gazdasági evolúciójának tanulságai alapján egészen más mértékkel tudunk mérni, mint korábban lehetséges volt.

De a mai nemzedék nemcsak új problémákat lát, hanem a régieket is másként fogja fel, s új felfogásának szükségessége még a politikai történet látszólag kevés változásnak kitett területén is megnyilvánul. A történetünket négyszáz év óta domináló osztrák kérdésnek a legújabb időkig megvolt a maga pártpolitikai aktualitása, ami szinte lehetetlenné tette tárgyilagos történeti kezelését. Történeti ítékezés helyett rendszerint publicisztikai mérlegelés jött létre és sokszor pártállásuk szerint ítékeztek történetíróink, a kiegyezés vagy a 48-as elv szemszögéből nézve történetünk Mohács óta lefolyt szakaszát. Ma e kérdésben felszabadult történetírásunk a napi politika nyomása alól. Ítéletét nem zavarják többé mellékes publicisztikai szempontok; világosan megláthatja, mi volt az osztrák-magyar viszonyban a magyar nemzet kárára vagy hasznára.

Nemzedékünk az új események és új törekvések hatása alatt a magyarság kialakulását és annak lényeges politikai, gazdasági, társadalmi és kulturális változásait akarja megismerni, s oly adatokra nem reflektál, melyekből lényeges változás, a magyarságra fontos alakulás nem következik.

A történetírónak ma a régi anyag egy részét, a mai felfogás szerint már lényegtelen adatokat el kell hagynia és az új problémák megoldására új anyagot, a korábbi történészek által használhatatlannak vélt adatokat kell a kútfőkből előhozva értékesítenie. Az új anyag kiválasztásánál a közönség érdeklődésén kívül, ami nem egyéb, mint az utóbbi húsz esztendő élményeinek függvénye, útmutatást nyújt maga a történettudomány, mely éppen az utóbbi évtizedekben szinte teljesen megújódott.

A történetíróknak ma sokkal tökéletesebb eszközök állnak rendelkezésére a kútfők használhatóságára, hitelességének megítélésére, mint még egy emberöltővel ezelőtt. A történettudomány segédtudományai szinte exakt studiumokká fejlődtek s rajtuk kívül más tudományágak eredményeit is felhasználhatják.

nálhatjuk a történeti adatok vizsgálatánál, így különösen a nyelvtudomány, a nemzetgazdaságtan, a művészettörténet és pszichológia eredményeit. A történettudomány új módszere segítségével sok kütfőt el kell ejtenünk, amit korábban hiányos eszközökkel hitelesnek tartottak. Másrészt az újabb történeti kutatás régebben lenézett forrásműveket rehabilitált és előadásának alapjául szemelt ki. A honfoglalás egyik legfontosabb kütfőjét, Anonymus művét nyelvtudományi eredmények alapján ma a többi hazai krónikával együtt sokkal inkább hitelesnek tudjuk, mint az elődök s ezek alapján a honfoglalás és az Árpádkor történetét is másképen látjuk, más formában kell előadnunk.

A legnagyobb változást a modern történettudomány új célkitűzései hozták. Míg a régi történetkönyvek egymástól elszakítva tárgyalták a politikai, gazdasági, társadalmi, művelődési, irodalmi fejlődést s a fejezetek tartalma közt alig volt élő kapcsolat, a mai történetírás a szó igazi értelmében vett művelődéstörténeti, ma szellemtörténetinek is nevezett módszer előnyeit kihasználva, a nemzeti történetet nem osztja ily mezőkre, nem állít korlátokat az egyes részletfejlődési folyamatok közé, hanem az egész történetet mint egyetlen szerves folyamatot fogja fel. A gazdasági viszonyoknak megvan a hatásuk az irodalmiakra s a nagy világnézeti áramlatok szinte szuverén erővel gyűrják és alakítják át a társadalmi, gazdasági és politikai viszonyokat. Amint egy ember sem állhat meg egyedül, úgy az emberi történet hatóerői sem működnek elszigetelten; mindnyájan együtt és egyszerre hatnak s közöttük a megfoghatatlanok, a lelkiek azok, melyek primér voltukban minden egyebet irányítanak, mindennek megadják a mértékét.

Az emberi történet nem egyéb, mint az emberi lélek története, így tanítja ezt a modern történettudomány. És a magyar történet nem egyéb, mint a magyar lélek története, azoknak a formáknak leírása, melyekben a magyar lélek évezredek óta jelentkezik, azoknak a hatásoknak leírása, melyeket a magyarság aktivitása hozott létre s ezzel az emberiség történetében minden mástól különböző, új szint, új formát képvisel. A magyarság életét a történeti tárgyalás természetéből következően továbbra is korszakokra kell osztanunk, de lelkét nem darabolhatjuk szét részletekre. Minden korszakban az

egész magyarság lelkének, az egész magyar léleknek megrajzolására kell törekednünk.

A magyar történet harminc év részletkutatásának eredményeit összefoglaló ez új feldolgozásával a művelt olvasóközönség szélesebb rétegeinek érdeklődését és igényeit óhajtjuk kielégíteni. Ezért tartózkodnunk kellett felfogásunk, szempontjaink, ténybeli állításaink részletes és szakszerű megokolásától, a folyékony olvasást gátló hosszadalmas kritikai jegyzetektől. Szükségesnek véltük azonban, hogy kötetenként és fejezetenként utaljunk a legfontosabb forrásokra, az állandóan használt kézikönyvekre és irodalmi összefoglalásokra s a részletkérdéseket megvilágító, felfogásunk helyességét igazoló tanulmányokra és monográfiákra.

*

A Magyar Történet e második kiadása felöleli az elsőnek teljes anyagát, de az újabb kutatások eredményei alapján kiegészíti, bővíti, részletkérdésekben néhol módosítja is annak előadását. Az irodalmat ismertető függelékben megfelelő utalásokkal jelzett kiegészítések és módosítások mitsem változtattak a mű szellemén, a szerzők felfogásán, de nem egyhelyt világosabbá és szabatosabbá teszik az elbeszélést; közelebb óhajtják hozni a múlt történéseit a jelenkori olvasóhoz.